

Physical Education as a Vehicle for Intercultural Education: Overview of Theoretical and Practical Applications in the School Context with Extensions to the Sports Environment

¹Eleftheria Papageorgiou, & ²Eleftheria Morela

¹Department of Physical Education & Sport Science, University of Thessaly

²Department of Physical Education & Sport Science, Democritus University of Thrace

Abstract

Physical Education (PE) and sports activities, with their emphasis on cooperation, teamwork, and collective effort, can serve as a bridge for communication and acceptance, significantly contributing to the integration process within a multicultural school setting. The purpose of this paper is to explore the role of PE as a field for promoting intercultural education, with a particular focus on the Greek context. Through a review of the relevant literature, the study analyzes both the theoretical foundations of the intercultural approach and its practical applications within PE classes. Special attention is given to the role of PE as a space for socialization and intercultural interaction, as well as the contribution of sports to the promotion of inclusion and the appreciation of cultural diversity. Selected programs and educational materials developed in Greece are presented, aimed at fostering inclusion through PE. The paper also offers pedagogical proposals and practical tools for PE teachers working in multicultural classrooms. Finally, future research directions are proposed to further enhance the role of PE in creating inclusive and open educational environments.

Keywords: *inclusion, multiculturalism, school environment, physical education teachers, sport*

Η Φυσική Αγωγή ως Όχημα για τη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση: Επισκόπηση Θεωρητικών και Πρακτικών Εφαρμογών στο Σχολικό πλαίσιο με προεκτάσεις στο Αθλητικό Περιβάλλον

¹Ελευθερία Παπαγεωργίου, & ²Ελευθερία Μορέλα

¹Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

²Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Περίληψη

Η φυσική αγωγή (ΦΑ) και οι αθλητικές δραστηριότητες, μέσω της έμφασης στη συνεργασία, την ομαδικότητα και την κοινή προσπάθεια, μπορούν να λειτουργήσουν ως γέφυρα επικοινωνίας και αποδοχής, συμβάλλοντας ουσιαστικά στη διαδικασία της ενσωμάτωσης σε πολυπολιτισμικά σχολικά περιβάλλοντα. Ο σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν να εξετάσει τον ρόλο της ΦΑ ως πεδίο προώθησης της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης με έμφαση στο ελληνικό πλαίσιο. Μέσα από επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας αναλύεται τόσο το θεωρητικό υπόβαθρο της διαπολιτισμικής προσέγγισης όσο και οι δυνατότητες πρακτικής εφαρμογής της στο μάθημα της ΦΑ. Ακόμα, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στον ρόλο της ΦΑ ως χώρου κοινωνικοποίησης και διαπολιτισμικής αλληλεπίδρασης, καθώς και στη συμβολή του αθλητισμού στην προώθηση της ένταξης και της αποδοχής της πολιτισμικής ποικιλομορφίας. Παρουσιάζονται επιλεγμένα προγράμματα και εκπαιδευτικό υλικό που έχουν αναπτυχθεί στην Ελλάδα για την ενίσχυση της συμπερίληψης μέσω της ΦΑ, ενώ διατυπώνονται παιδαγωγικές προτάσεις και πρακτικά εργαλεία για εκπαιδευτικούς ΦΑ που εργάζονται σε πολυπολιτισμικά τμήματα. Τέλος, προτείνονται κατευθύνσεις για μελλοντική έρευνα με στόχο την ενίσχυση του ρόλου της ΦΑ στη διαμόρφωση συμπεριληπτικών και ανοιχτών σχολικών περιβαλλόντων.

Λέξεις κλειδιά: *ένταξη, πολυπολιτισμικότητα, σχολικό περιβάλλον, εκπαιδευτικοί φυσικής αγωγής, αθλητισμός*

Εισαγωγή

Μια νέα πολυπολιτισμική πραγματικότητα ενσαρκώνεται καθημερινά σε διάφορα μέρη του κόσμου, λόγω των συνεχών μεταναστευτικών και προσφυγικών ροών. Ο παλμός μετακίνησης προς την Ευρωπαϊκή ήπειρο την τελευταία δεκαετία διαφέρει σχετικά με το παρελθόν όσον αφορά στις χώρες και στις συνθήκες προέλευσης των εισερχόμενων πληθυσμών (Αφγανιστάν, Αίγυπτος, Σουδάν) (United Nations High Commissioner for Refugees UNHCR, 2025). Φυσικά, η υποδοχή των μεταναστευτικών πληθυσμών είναι μια επείγουσα ανάγκη στην οποία καλούνται να ανταποκριθούν ολοένα και περισσότερα Ευρωπαϊκά κράτη (Kölbel, 2025). Σύμφωνα άλλωστε και με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, οι μεταναστευτικοί πληθυσμοί που φτάνουν στην Ευρωπαϊκή ήπειρο ξεδιπλώνουν ακόμα περισσότερο την ανάγκη για αμοιβαία ανθρώπινη προσφορά ή απλώς την ανάδειξη ανθρωπιάς (UNHCR, 2024).

Η Ελλάδα βρίσκεται σε μία από τις στρατηγικές θέσεις υποδοχής και σε σύγκριση με παλαιότερα, αποτελεί πλέον μία από τις πρώτες επιλογές των μεταναστευτικών πληθυσμών, με αποτέλεσμα να καλείται να αντιμετωπίσει τις νέες κοινωνικές προκλήσεις που δημιουργούνται. Με βάση τα ευρήματα του Huddleston και των συνεργατών του (2013), η εκπαίδευση των μεταναστευτικών πληθυσμών όπως και η απόκτηση δεξιοτήτων στη γλώσσα της χώρας υποδοχής, καθώς και η εξάλειψη των διακρίσεων και της φυλετικής συμπεριφοράς, διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην αποτελεσματική ένταξή τους. Η κοινωνική ισορροπία λουπών βασίζεται στον τρόπο προσέγγισης που θα διαμορφωθεί κατά κύριο λόγο από τον πληθυσμό υποδοχής. Στο πλαίσιο αυτό, ο ρόλος των θεσμών όπως το σχολείο και αθλητισμός αποκτά ιδιαίτερη σημασία, καθώς αποτελούν βασικά πεδία κοινωνικοποίησης (Nesse et al., 2024) όπου μπορεί να καλλιεργηθεί ο σεβασμός στη διαφορετικότητα και να ενισχυθεί η αλληλεπίδραση μεταξύ γηγενών και μεταναστών. Ειδικότερα η Φυσική Αγωγή (ΦΑ) και οι αθλητικές δραστηριότητες, μέσω της έμφασης στη συνεργασία, στην ομαδικότητα και στην κοινή προσπάθεια, μπορούν να λειτουργήσουν ως γέφυρα επικοινωνίας και αποδοχής, συμβάλλοντας ουσιαστικά στη διαδικασία της ενσωμάτωσης.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να διερευνήσει πώς η ΦΑ μπορεί να λειτουργήσει ως πεδίο προώθησης της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης (ΔΕ), τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο μέσα από επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας με εστίαση στο ελληνικό πλαίσιο. Η εργασία αρχικά θα παρουσιάσει το θεωρητικό πλαίσιο της διαπολιτισμικής προσέγγισης, αναδεικνύοντας τις βασικές αρχές και αξίες που τη διέπουν. Στη συνέχεια εξετάζεται ο ρόλος της ΦΑ στο σχολικό περιβάλλον ως πεδίο κοινωνικοποίησης και διαπολιτισμικής αλληλεπίδρασης. Ακόμα, ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στον ρόλο του αθλητισμού στην προώθηση της ένταξης και της πολυπολιτισμικότητας, με έμφαση στο αθλητικό περιβάλλον που διαμορφώνεται από τον προπονητή και τις παιδαγωγικές του επιλογές. Ακολουθεί η επισκόπηση επιλεγμένων προγραμμάτων καθώς και εκπαιδευτικού υλικού που έχουν σχεδιαστεί στην Ελλάδα με σκοπό την προώθηση της συμπερίληψης και της αλληλοκατανόησης μέσα από το μάθημα της ΦΑ. Προτείνονται επίσης, εργαλεία και ιδέες για τους εκπαιδευτικούς ΦΑ (ΕΦΑ) που πιθανόν να διευκολύνουν την εκπαιδευτική διαδικασία στην πράξη. Τέλος, παρουσιάζονται προτάσεις για μελλοντική έρευνα που μπορούν να ενισχύσουν τον ρόλο της ΦΑ στην οικοδόμηση συμπεριληπτικών και ανοιχτών εκπαιδευτικών περιβαλλόντων.

Θεωρητικό υπόβαθρο

Η ΔΕ εισήχθη στην Ευρώπη τη δεκαετία του 1980 υπό την καθοδήγηση του Συμβουλίου της Ευρώπης, ως μέσο για την προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, του αμοιβαίου σεβασμού και του διαπολιτισμικού διαλόγου, ενώ παράλληλα ήταν ενάντια στον ρατσισμό και την ξενοφοβία (Holm & Zilliacus, 2009). Οι βασικότερες αρχές της ΔΕ διατυπώθηκαν από τον Essinger (1991) και εστίαζαν στην καλλιέργεια της ενσυναίσθησης, της αλληλεγγύης, του σεβασμού προς τη διαφορετικότητα και στην αποδόμηση στερεοτύπων και προκαταλήψεων. Ο Δαμανάκης (2005) επισημαίνει ότι η ΔΕ δεν απευθύνεται μόνο στους γηγενείς και μεταναστευτικούς πληθυσμούς, αλλά και σε θεσμούς και κοινωνικές ομάδες γενικότερα. Ο ίδιος τονίζει ότι η ΔΕ δεν αποτελεί απλώς έναν εκπαιδευτικό θεσμό ή ένα διδακτικό αντικείμενο, αλλά λειτουργεί περισσότερο ως παιδαγωγική αρχή που διαπερνά το σύνολο της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Η ΔΕ αφορά στη διαδικασία κατανόησης και αλληλεπίδρασης μεταξύ διαφορετικών πολιτισμών (Jin & Cortazzi, 2013), ενώ μπορεί να θεωρηθεί ως ένα μέσο παρέμβασης, που επιδιώκει την ανάπτυξη στάσεων και δεξιοτήτων, απαραίτητων για τη δημιουργική και ουσιαστική συνύπαρξη μέσα σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία (Mitis & Skali, 2004).

Κύριοι στόχοι της ΔΕ είναι να αναδείξει τον δυναμικό χαρακτήρα της πολιτισμικής ποικιλομορφίας, να προάγει την αποδοχή της ετερότητας σε όλες τις εκφάνσεις της (φύλο, φυλή, εθνικότητα, αναπηρία, θρησκεία,

*Ο όρος «μεταναστευτικοί πληθυσμοί» σε αυτό το άρθρο περιλαμβάνει τόσο πρόσφυγες όσο και μετανάστες, ανεξαρτήτως του νομικού καθεστώτος τους.

γλώσσα, κοινωνική τάξη κτλ.) και να καλλιεργήσει το σεβασμό προς όλους (Banks & Banks, 2019). Σύμφωνα με την Bleszynska (2008), η ΔΕ θα πρέπει να ενισχύει τα ακόλουθα εφόδια/ικανότητες:

1. Ευαισθητοποίηση στις πολιτισμικές διαφορές και ανάπτυξη αισθήματος ενότητας.
2. Εμπλουτισμό της γνώσης για τον δικό μας πολιτισμό αλλά και για άλλους πολιτισμούς.
3. Συζήτηση ψυχολογικών ζητημάτων σχετικά με τη διαπολιτισμική επαφή και αφομοίωση.
4. Ανάπτυξη διαπολιτισμικής επικοινωνίας.
5. Πρακτική άσκηση πτυχών της επίλυσης διαπολιτισμικών συγκρούσεων.
6. Εστίαση σε εξειδικευμένα ζητήματα όπως η συναισθηματική αξιολόγηση, η συμβουλευτική και η αντιμετώπιση της πολιτισμικής ποικιλομορφίας.

Ο Bennett (2009) υποστήριξε ότι η ΔΕ δεν αποτελεί μια μονόδρομη και γραμμική διαδικασία. Αντίθετα, τη συνδέσει με την ανάπτυξη διαπολιτισμικής ευαισθησίας και διαπολιτισμικής ικανότητας, μεταξύ άλλων τονίζοντας τη σημασία της αλληλεπίδρασης και της συνεχούς προσωπικής εξέλιξης. Αρχικά, η διαπολιτισμική ευαισθησία αναφέρεται στην ικανότητα διάκρισης, αντίληψης και συναισθηματικής ανταπόκρισης στις πολιτισμικές διαφορές, καθώς και στο επίπεδο κριτικής άλλων πολιτισμών και των χαρακτηριστικών τους (Hammer et al., 2003). Επιπλέον, η διαπολιτισμική ικανότητα σχετίζεται με το είδος της συμπεριφοράς που είναι κατάλληλη και αποτελεσματική σε διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια. Αναφέρεται επίσης ότι υψηλότερα επίπεδα διαπολιτισμικής ευαισθησίας θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε αυξημένη διαπολιτισμική ικανότητα (Hammer et al., 2003), μετατρέποντας με αυτόν τον τρόπο τη ΔΕ σε μια ουσιαστική διαδικασία.

Η Deardorff (2006) υπογράμμισε πως η διαπολιτισμική ικανότητα είναι μια πολύπλοκη και δυναμική διαδικασία και ανέπτυξε το μοντέλο διαπολιτισμικής ικανότητας που χρησιμοποιείται ευρέως σε εκπαιδευτικά και κοινωνικά περιβάλλοντα. Το μοντέλο αυτό αναγνωρίζει την πολυπλοκότητα και τη δια βίου διαδικασία ανάπτυξης της διαπολιτισμικής ικανότητας, η οποία είναι μια εξελισσόμενη έννοια και θα μπορούσε να περιγράψει ως η ικανότητα κάποιου να αυξάνει την πολιτισμική του αυτογνωσία, να αφυπνίζει την πολιτισμική του προοπτική και να βρίσκει τρόπους να γεφυρώνει τις διαφορές μεταξύ των πολιτισμών (Hammer, 2011).

Το μοντέλο αυτό της Deardorff (2006) δίνει έμφαση στον ρόλο των *στάσεων* (π.χ., ανοιχτότητα, περιέργεια, σεβασμός), των *δεξιοτήτων* (π.χ., ακρόαση, παρατήρηση, ανάλυση), της *γνώσης* (π.χ., πολιτισμικές κοσμοθεωρίες), των *εσωτερικών* (π.χ., προσαρμοστικότητα, ενσυναίσθηση) και των *εξωτερικών αποτελεσμάτων* (αποτελεσματική επικοινωνία, συμπεριφορά) σε έναν συνεχή κύκλο. Αυτά τα πέντε στοιχεία κατηγοριοποιήθηκαν σε ατομικό (στάσεις, γνώσεις και δεξιότητες) και σε επίπεδο αλληλεπίδρασης (εσωτερικά και εξωτερικά αποτελέσματα), με την κυκλική ανάπτυξη της διαπολιτισμικής ικανότητας να δίνει στους/στις μαθητές/τριες την ευκαιρία να παραλείψουν ένα ή περισσότερα στοιχεία. Ωστόσο, δίνεται και η διευκρίνιση πως για να επιτευχθούν πιο αποτελεσματικές διαπολιτισμικές αλληλεπιδράσεις, είναι σημαντικό να αρχίσουμε να αναπτύσσουμε τον εαυτό μας *εσωτερικά* (π.χ., στάσεις, γνώσεις, δεξιότητες) πριν προχωρήσουμε στα *εξωτερικά* αποτελέσματα της αποδοτικής αλληλεπίδρασης με τους άλλους (Deardorff, 2006).

Το σχολικό σύστημα ως ένας από τους σημαντικότερους φορείς κοινωνικοποίησης φέρει την ευθύνη για μια όσο το δυνατόν πιο ομαλή διαδικασία ένταξης όλων των μελών του, ενώ ταυτόχρονα τα προετοιμάζει για τη μετέπειτα ζωή τους ως ενεργοί πολίτες της ίδιας κοινωνίας. Έτσι, ο ρόλος του σχολείου και η στάση των εκπαιδευτικών απέναντι στην πολυπολιτισμικότητα παίζουν βασικό ρόλο στη διαμόρφωση προτύπων συμπεριφοράς, στην αποτροπή περιστατικών απομόνωσης ή και ρατσιστικής συμπεριφοράς (Abacioglu et al., 2020).

Η ΦΑ ως πεδίο ενσωμάτωσης και διαπολιτισμικού διαλόγου

Η ΦΑ, ως σχολικό μάθημα με ιδιαίτερη παιδαγωγική φυσιογνωμία, μπορεί να προσφέρει ένα μοναδικό πεδίο για την καλλιέργεια της διαπολιτισμικής συνύπαρξης και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής. Η φύση της δραστηριότητας στη ΦΑ, με έμφαση στο σώμα και τη μη λεκτική επικοινωνία, διευκολύνει την ενεργό συμμετοχή μαθητών/τριών από διαφορετικά γλωσσικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα (Flory & McCaughtry, 2011). Η ΦΑ διαδραματίζει σημαντικό ρόλο σε όλους τους τομείς ανάπτυξης του παιδιού, με έμφαση στον κοινωνικο-συναισθηματικό τομέα. Μέσα από κινητικές δραστηριότητες το παιδί μπορεί να αναπτύξει δεξιότητες και αξίες όπως η υπευθυνότητα, ο αυτοέλεγχος, ο σεβασμός και η αποδοχή της πολιτισμικής ετερότητας, ενώ παράλληλα ενισχύεται η κοινωνική αλληλεπίδραση και συνεργασία με συνομηλίκους (Ζαχοπούλου & Κούλη, 2017). Ακόμα, στη ΦΑ δημιουργούνται νέοι κώδικες επικοινωνίας, παρουσιάζονται ευκαιρίες για ισότιμη συμμετοχή σε ομαδικά παιχνίδια και αθλητικές δραστηριότητες, ευκαιρίες για αλληλεπίδραση, επικοινωνία και συνεργασία, ανεξάρτητα από φύλο, θρησκεία και κοινωνική ή πολιτισμική καταγωγή (Διγγελίδης κ.α., 2006).

Η ΦΑ είναι ένα κατεξοχήν παιδαγωγικό μάθημα, το περιεχόμενο του οποίου, όταν συνδυάζεται με την προαγωγή της συνεργασίας, της κριτικής σκέψης και των κοινών στόχων κι αισθημάτων, μπορεί να δημιουργήσει συνθήκες μετασχηματιστικής μάθησης (Chiva-Bartoll & Fernández-Rio, 2022). Σε τέτοιες συνθήκες, η μάθηση δεν περιορίζεται στην απόκτηση κινητικών δεξιοτήτων, αλλά οδηγεί σε αλλαγή στάσεων, αξιών και συμπεριφορών δημιουργώντας ευκαιρίες διαπολιτισμικού διαλόγου. Ωστόσο, η ΦΑ δεν είναι απαλλαγμένη από προκλήσεις. Στερεότυπα που σχετίζονται με το φύλο, την καταγωγή ή τις κινητικές δεξιότητες μπορεί να αναπαράγονται στον χώρο του μαθήματος, ιδίως όταν δεν εφαρμόζονται οι κατάλληλες διδακτικές πρακτικές από τους/τις ΕΦΑ (Pautu et al., 2025). Καθοριστικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία διαδραματίζει το παιδαγωγικό περιβάλλον που διαμορφώνει ο/η ΕΦΑ όχι μόνο μέσω των διδακτικών του επιλογών, αλλά και μέσω των στάσεων, των προσδοκιών και των αξιών που ενσωματώνει στη διδασκαλία του/της (Karamani et al., 2024). Οι εκπαιδευτικοί που εργάζονται σε πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα καλούνται να γνωρίζουν τις διαφορές στα αναλυτικά προγράμματα των χωρών από τις οποίες προέρχονται οι μαθητές/τριες τους (π.χ., θέματα αγγίγματος, θέματα διατροφής) και τα οποία θα μπορούσαν δυνητικά να προκαλέσουν δυσκολίες, αν δεν τα διαχειριστούν κατάλληλα. Επίσης, οι εκπαιδευτικοί καλούνται να αξιοποιούν τα διάφορα πολιτισμικά στοιχεία που φέρουν οι μαθητές/τριες τους, καθώς και τα διαθέσιμα παιδαγωγικά μέσα που διαθέτουν (αθλητικό εξοπλισμό, επιβραβεύσεις, καρτέλες με εικόνες) για να αναπτύξουν τις αξίες και το ομαδικό πνεύμα στους/στις μαθητές/τριες τους. Συνεπώς, μια περισσότερο πολιτισμικά ευαίσθητη διδασκαλία επικεντρώνεται όχι μόνο στους τρόπους με τους οποίους τα στυλ επικοινωνίας διαφόρων εθνοτικών ομάδων αντανάκλουν τις πολιτισμικές τους αξίες και διαμορφώνουν συμπεριφορές, αλλά και στο πώς να προσαρμόζονται οι αλληλεπιδράσεις των ομάδων για να τις συμπεριλαμβάνουν καλύτερα (Gay, 2002).

Στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες οι ΕΦΑ είναι σημαντικό να διαθέτουν διαπολιτισμική ικανότητα, δηλαδή να αλληλεπιδρούν αποτελεσματικά με παιδιά από διαφορετικά, κοινωνικά, πολιτισμικά και θρησκευτικά περιβάλλοντα (Friedman & Antal, 2005). Είναι απαραίτητο να αναγνωρίζουν και να σέβονται τις πολιτισμικές διαφορές μεταξύ των ομάδων, όπως αυτές εκφράζονται σε ζητήματα ένδυσης, έμφυλων ρόλων και αξιών (Walseth, 2008) καθώς και να βασίζονται το περιεχόμενο του μαθήματος τους στις προηγούμενες γνώσεις και εμπειρίες των παιδιών (Gay, 2002). Επιπλέον, η ενσωμάτωση στοιχείων από τους πολιτισμούς όλων των μαθητών/τριών στη διδακτική πράξη συμβάλλει στην καλλιέργεια του διαπολιτισμικού σεβασμού και της εκτίμησης της πολιτισμικής ποικιλομορφίας (Grant & Sleeter, 2007).

Ο Grimminger (2012) προτείνει ότι οι ΕΦΑ θα πρέπει να αναπτύξουν στρατηγικές για να αμφισβητήσουν τις προσωπικές τους πεποιθήσεις και τις διδακτικές τους ικανότητες. Η αποτελεσματική εκπαίδευση θα πρέπει επομένως να μετατρέψει μια τυπική διαπολιτισμική εμπειρία τάξης σε μάθηση. Αυτή η μαθησιακή διαδικασία βασίζεται στα διαπιστευτήρια της προαναφερθείσας θεωρίας της μετασχηματιστικής μάθησης (Mezirow, 2003), συμπεριλαμβανομένης της λήψης αποφάσεων, της υποστήριξης επιχειρημάτων, του αναστοχασμού και της συναισθηματικής αλλαγής μέσω της αυτοανάλυσης. Υπό αυτό το πρίσμα, οι διαπολιτισμικές ικανότητες θα μπορούσαν να ενισχυθούν, ειδικά εάν οι ΕΦΑ επικεντρωθούν στους λόγους (γιατί), τα αντικείμενα (τι) και τους τρόπους (πώς) μιας συνεχούς/ευέλικτης διδασκαλίας, ευνοώντας τον παιδαγωγικό χαρακτήρα της ΦΑ (Quennerstedt, 2019).

Η συζήτηση για τον ρόλο της ΦΑ στη ΔΕ έχει αναπτυχθεί τις τελευταίες δεκαετίες, μέσα από εμπειρικές έρευνες που εστιάζουν στις σχολικές τάξεις ως χώρους κοινωνικής αλληλεπίδρασης και πολιτισμικής διαπραγμάτευσης. Στο πλαίσιο αυτό, η έρευνα των Κουλί και Παραϊοαννου (2009) ανέδειξε τη σημασία του κλίματος παρακίνησης που δημιουργεί ο/η ΕΦΑ σε πολυπολιτισμικές τάξεις. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι ένα κλίμα παρακίνησης που προάγει τη μάθηση και την προσωπική βελτίωση των μαθητών/τριών συνδέεται με τη διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας και την αλληλεπίδραση μεταξύ των πολιτισμών, στοιχεία που σχετίζονται με την ένταξη. Αντίθετα, ένα κλίμα παρακίνησης που δίνει έμφαση στον ανταγωνισμό και στην υπεροχή έναντι των άλλων, συνδέεται με έλλειψη αλληλεπίδρασης και συναισθήματα περιθωριοποίησης, τα οποία σχετίζονται με τον αποκλεισμό και τον διαχωρισμό. Επιπλέον, η έρευνα της Elbe και των συνεργατών της (2016) εξέτασε εάν οι ομαδικές αθλητικές δραστηριότητες στο μάθημα της ΦΑ μπορούν να προάγουν την κοινωνική ένταξη σε πολυπολιτισμικές τάξεις. Μέσω ενός τετράμηνου παρεμβατικού προγράμματος βασισμένο στο μοντέλο TARGET (Ames, 1992) καλλιεργήθηκε ένα συνεργατικό και προσανατολισμένο στη μάθηση κλίμα μάθησης. Τα αποτελέσματα έδειξαν θετική επίδραση κυρίως στα κορίτσια, τα οποία ένιωσαν μεγαλύτερη ένταξη και ταύτιση με την τάξη.

Συνοπτικά, η δημιουργία ενός περιβάλλοντος που θα προσεγγίζει τη διαπολιτισμική εκπαίδευση στη ΦΑ θα πρέπει να περιλαμβάνει αρκετές συνιστώσες. Τέτοια παραδείγματα είναι η συναισθηματική εμπλοκή, η κριτική και κοινωνική δικαιοσύνη (Flintoff, 2014), τα ζητήματα ποικιλομορφίας (π.χ., φυλή, θρησκεία, πολιτισμός), η

εκμετάλλευση διδακτικών στιγμών που προκύπτουν στο μάθημα, η λήψη αποφάσεων (MacPherson, 2010), ο αναστοχασμός (Tarozzi, 2014) και ο ψυχολογικός μετασχηματισμός (Gainer & Larrotta, 2010), ο οποίος αναφέρεται στη δυνατότητα των εκπαιδευτικών να συνειδητοποιήσουν την κοινωνική ανισότητα που συχνά επικρατεί αναφορικά με κριτήρια όπως το φύλο, η κοινωνική τάξη ή η φυλή των μαθητών/τριών τους και στη συνέχεια να προσαρμόσουν την παιδαγωγική τους προσέγγιση με σκοπό τη ισότιμη συμπερίληψη όλων των μαθητών. Τέτοιες στρατηγικές εκπαίδευσης ενσωματώνουν την ικανότητα κατανόησης, έκφρασης σεβασμού σε πολιτισμικά ζητήματα και ανίχνευσης ευκαιριών για κριτική σκέψη που προκύπτουν από τη διδακτική διαδικασία στη ΦΑ (Leseth & Engelsrud, 2019).

Ο αθλητισμός ως παράλληλο πλαίσιο εκπαίδευσης

Τις τελευταίες δεκαετίες η αντίληψη ότι ο αθλητισμός μπορεί να αποτελέσει ένα σημαντικό πεδίο διαπολιτισμικής αλληλεπίδρασης (Schinke et al., 2015), προωθώντας την ανταλλαγή εμπειριών και διευκολύνοντας την ένταξη των ατόμων διαφορετικής πολιτισμικής προέλευσης στις κοινωνίες υποδοχής, αποκτά ολοένα και μεγαλύτερη αποδοχή (D' Angelo, 2019). Παρόλα αυτά, ο αθλητικός χώρος δε λειτουργεί πάντοτε ενσωματωτικά. Αντιθέτως, ενδέχεται να αναπαράγει ή και να εντείνει κοινωνικούς αποκλεισμούς, να οξύνει αντιπαραθέσεις με αφετηρία την εθνικότητα ή τη φυλή, να πυροδοτεί εντάσεις (Krouwel et al., 2006) και να αναπαράγει ρατσιστικά στερεότυπα (Van Sterkenburg et al., 2019). Υπό το πρίσμα αυτό, η διαμόρφωση του αθλητικού περιβάλλοντος όπως αυτό πλαισιώνεται από τους/τις προπονητές/τριες, παίζει καθοριστικό ρόλο στην ποιότητα και την έκβαση της διαπολιτισμικής επαφής (Hatzigeorgiadis et al., 2013).

Η σχετική βιβλιογραφία των τελευταίων δεκαετιών αναδεικνύει τον καθοριστικό ρόλο του προπονητή στη διαμόρφωση ενός αθλητικού περιβάλλοντος που ενισχύει τόσο την ένταξη των αθλητών/τριών με μεταναστευτικό υπόβαθρο όσο και την ενίσχυση θετικών στάσεων από την πλευρά των γηγενών. Ειδικότερα, μελέτες με αθλητές/τριες με μεταναστευτικό υπόβαθρο εντόπισαν βασικά χαρακτηριστικά του αθλητικού περιβάλλοντος που σχετίζονται με την ενσωμάτωση. Μεταξύ άλλων αναδείχθηκαν το κλίμα παρακίνησης που είναι προσανατολισμένο στη μάθηση και στην προσωπική βελτίωση, η ενίσχυση της αυτονομίας των αθλητών/τριών και η καλλιέργεια συνοχής της ομάδας (Elbe et al., 2018; Morela et al., 2013; Van Yperen et al., 2021). Αντίστοιχα, έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στον πληθυσμό υποδοχής καταδεικνύουν ότι ένα ενδυναμωτικό περιβάλλον παρακίνησης προσανατολισμένο στη μάθηση και στην προσωπική ανάπτυξη μπορεί να καλλιεργήσει θετικές στάσεις απέναντι στους μετανάστες, μέσω της ενίσχυσης βασικών ψυχολογικών αναγκών και προκοινωνικών δεξιοτήτων, όπως η ενσυναίσθηση και ο αλτρουισμός (Morela et al., 2017). Παράλληλα, η προώθηση της προκοινωνικής συμπεριφοράς από τον/την προπονητή/τρια και τους/τις συμπαίκτες/τριες σχετίζεται με τις στάσεις υπέρ της ενσωμάτωσης των προσφύγων, ενώ αντίθετα αποτελέσματα φαίνεται να έχει η αντικοινωνική συμπεριφορά (Morela et al., 2021). Τα παραπάνω ευρήματα υπογραμμίζουν τη σημασία της κατάλληλης διαμόρφωσης του αθλητικού πλαισίου στο οποίο εκτυλίσσεται η δραστηριότητα, προκειμένου ο αθλητισμός να λειτουργήσει ως γέφυρα μεταξύ ατόμων με διαφορετικές πολιτισμικές αφετηρίες και να συμβάλλει ουσιαστικά στην προώθηση της ένταξης.

Η ΦΑ και ο αθλητισμός σε διαπολιτισμικά περιβάλλοντα μπορούν να αποτελέσουν ισχυρά εργαλεία ενίσχυσης της κοινωνικής ένταξης, αρκεί το περιβάλλον τόσο από τους/τις ΕΦΑ όσο και από τους/τις προπονητές/τριες να διαμορφώνεται κατάλληλα. Η δημιουργία ενός συμπεριληπτικού μαθησιακού περιβάλλοντος προάγει την αποδοχή και την αλληλοκατανόηση συμβάλλοντας ουσιαστικά στην προώθηση της ΔΕ.

Ενισχύοντας τη ΔΕ μέσω της ΦΑ: Παραδείγματα και πρακτικές στον ελληνικό χώρο

Στην Ελλάδα τις τελευταίες δεκαετίες σχεδιάστηκαν και εφαρμόστηκαν εκπαιδευτικά προγράμματα και δημιουργήθηκε αντίστοιχο υλικό για τους/τις ΕΦΑ με στόχο την αξιοποίηση της ΦΑ ως μέσο για την προώθηση της ισότητας και της πολυπολιτισμικότητας. Ανάμεσα σε αυτά ξεχωρίζουν το πρόγραμμα Ολυμπιακής Παιδείας, το πρόγραμμα Καλλιπάτειρα, το πρόγραμμα EDU-PACT και το πρόγραμμα PETIC. Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά των προγραμμάτων αυτών, αναδεικνύοντας τον ρόλο της ΦΑ στη διαμόρφωση ενός σχολείου ανοικτού και συμπεριληπτικού.

Το πρόγραμμα Ολυμπιακής Παιδείας υλοποιήθηκε την περίοδο 1998-2004, με αφορμή τους Ολυμπιακούς Αγώνες Αθήνα 2004. Βασικός στόχος του προγράμματος ήταν να εμπνεύσει και να ενεργοποιήσει τους/τις μαθητές/τριες στη διαμόρφωση θετικών συμπεριφορών, συνδέοντας το παρελθόν με τις σύγχρονες εκπαιδευτικές και πολιτιστικές αξίες, δίνοντας έμφαση στην ισόρροπη καλλιέργεια του σώματος και του πνεύματος (Κιουμουρτζόγλου κ.α., 2001). Το πρόγραμμα βασίστηκε στον Ολυμπισμό ως φιλοσοφία ζωής προβάλλοντας αξίες

όπως η άμιλλα, ο εθελοντισμός, τα ανθρώπινα δικαιώματα, η ισότητα και η πολυπολιτισμικότητα. Για τις ανάγκες του προγράμματος δημιουργήθηκε εκπαιδευτικό υλικό (βιβλία, τετράδια εργασίας, οδηγοί για εκπαιδευτικούς, οπτικοακουστικό υλικό κτλ.) προσαρμοσμένο σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης, καθώς και σε ειδικά σχολεία. Το πρόγραμμα εφαρμόστηκε σε χιλιάδες σχολεία σε όλη την Ελλάδα και σε σχολεία της ομογένειας, με τη συμμετοχή μεγάλου αριθμού ΕΦΑ, οι οποίοι επιμορφώθηκαν ειδικά για την υλοποίησή του. Η διδασκαλία βασίστηκε στη βιωματική μάθηση και σε σύγχρονες παιδαγωγικές τεχνικές όπως καταϊγισμός ιδεών, παιχνίδια ρόλων, εργασία σε ομάδες, ομαδικά παιχνίδια με στόχο την ενίσχυση της ομαδικότητας, την ανάπτυξη της συνεργασίας και επικοινωνίας, την εκμάθηση κινητικών δεξιοτήτων και τη λήψη αποφάσεων. Οι μαθητές/τριες βίωσαν και διδάχθηκαν την ηθική στον αθλητισμό, δημιουργώντας ταυτόχρονα ερεθίσματα και γνώσεις σχετικά με αυτήν τη συμπεριφορά, μεταφέροντας την και στην καθημερινή τους ζωή.

Μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος της Ολυμπιακής Παιδείας πήρε τη σκυτάλη ένα άλλο καινοτόμο πρόγραμμα το «*Καλλιπάτειρα*», το οποίο υλοποιήθηκε την περίοδο 2005-2008 και βασίστηκε στις ολυμπιακές αξίες για να προωθήσει την ισότητα στον χώρο του σχολείου. Μέσω της ΦΑ, των σπορ και των Ολυμπιακών αξιών σκοπός του προγράμματος ήταν η καλλιέργεια μιας υγιούς, ανοικτής και ανεκτικής κοινωνίας, όπου ο καθένας και η καθεμία δεν είναι μόνο διαφορετικός αλλά ίσος/η. Μέσα από τον αθλητισμό και τη ΦΑ ενθαρρύνθηκε η ενεργητική συμμετοχή των μαθητών/τριών σε προγράμματα άσκησης τροποποιημένα έτσι ώστε να προωθούν την ισότητα στην κοινωνία, την ανοχή στη διαφορετικότητα και τη διαπολιτισμικότητα. Το πρόγραμμα εφαρμόστηκε από ΕΦΑ, οι οποίοι επιμορφώθηκαν ειδικά για την υλοποίησή του στο Δημοτικό σχολείο αλλά και στο Γυμνάσιο, ως καινοτόμος δράση παράλληλα με την περιβαλλοντική αγωγή και την αγωγή υγείας. Οι θεματικές ενότητες αφορούσαν τα ανθρώπινα δικαιώματα, την πολυπολιτισμικότητα, τον ρατσισμό και την ξενοφοβία, την ισότητα των φύλων και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Δημιουργήθηκε εκπαιδευτικό υλικό (βιβλίο εκπαιδευτικού, τετράδια δραστηριοτήτων για τους/τις μαθητές/τριες, επιτραπέζια παιχνίδια, αφίσες κτλ.). Για την επίτευξη των στόχων του προγράμματος οι παραπάνω θεματικές ενότητες υλοποιήθηκαν με εκπαιδευτικές προσεγγίσεις, οι οποίες εμπλέκουν ενεργά τον/την μαθητή/τρια στη διαδικασία απόκτησης της γνώσης και προάγουν την αυτενέργεια και την ομαδική εργασία. Το πρόγραμμα ενίσχυσε την ευαισθητοποίηση των μαθητών/τριών σε θέματα κοινωνικής δικαιοσύνης, ρατσισμού και ξενοφοβίας (Αθανασιάδου & Κουστέλιος, 2014).

Ένα άλλο αξιοσημείωτο πρόγραμμα είναι αυτό με τίτλο «*Διαπολιτισμική Εκπαίδευση μέσα από τη Φυσική Αγωγή, την Προπόνηση και την Εκγύμναση*» (EDU-PACT), το οποίο πραγματοποιήθηκε από το 2018 έως το 2021 με την οικονομική υποστήριξη του Erasmus+ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το πρόγραμμα αυτό διερεύνησε τις ευκαιρίες και τις προκλήσεις της ΔΕ που σχετίζονται με την αθλητική δραστηριότητα στην Αυστρία, τη Δανία, τη Γερμανία, την Ελλάδα και την Ιταλία, στις οποίες και πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις με αθλητές/τριες, προπονητές/τριες και καθηγητές/τριες από τον χώρο της ΦΑ και του αθλητισμού. Με βάση τα ευρήματα, το σύνολο των Πανεπιστημίων από τις χώρες που συμμετείχαν ανέπτυξε και υλοποίησε επιμορφωτικό υλικό για ΕΦΑ και προπονητές/τριες που εργάζονται σε πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα σχετικά με τον τρόπο εφαρμογής της ΔΕ στα τμήματά τους. Εν ολίγοις, το EDU-PACT στόχευε στην προετοιμασία ΕΦΑ και προπονητών/τριών αθλητισμού για συμπεριληπτική διαπολιτισμική εκπαίδευση, βελτιώνοντας την ποιότητα της προ-υπηρεσιακής και ενδο-υπηρεσιακής τους εκπαίδευσης. Το υλικό που αναπτύχθηκε χωρίστηκε σε τέσσερις ενότητες («*Κατανόηση του εαυτού μου*», «*Κατανόηση των άλλων*», «*Σχεδιασμός και παράδοση διαπολιτισμικών μαθημάτων*» και «*Παρατήρηση και Αξιολόγηση*»), κάθε μία εκ των οποίων περιλάμβανε ανάλογο θεωρητικό υπόβαθρο και πρακτικές δραστηριότητες. Κοινός τρόπος παροχής ανατροφοδότησης σε κάθε πρακτική δραστηριότητα ήταν η μέθοδος RCA (Reflect - Αναστοχασμός, Connect - Σύνδεση, Apply - Εφαρμογή) που βοηθούσε στο να κατευθύνει με ερωτήσεις τις ομαδικές συζητήσεις στο τέλος των δραστηριοτήτων με στόχο τη σύνδεση της δραστηριότητας με την καθημερινότητα. Οι δραστηριότητες εστίαζαν κυρίως στην ομαδοσυνεργατική μέθοδο, στη μείωση του ανταγωνισμού, στην ανάδειξη της σημασίας των κοινών στόχων, στην ενσυναίσθηση και στον αναστοχασμό (Moustakas et al., 2022).

Ένα ακόμη σχετικό πρόγραμμα που αναπτύχθηκε από το 2023 έως το 2025 και στη χώρα μας είναι το PETIC («*Ενίσχυση της διαπολιτισμικής ικανότητας των ΕΦΑ*»). Σκοπός του προγράμματος αυτού ήταν ο εξοπλισμός των ΕΦΑ πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης με τις κατάλληλες γνώσεις και δεξιότητες για την αύξηση του επιπέδου διαπολιτισμικής ικανότητας τόσο των ίδιων όσο και των μαθητών/τριών τους. Στο πρόγραμμα αυτό συμμετείχαν Πανεπιστήμια και οργανώσεις τριών Ευρωπαϊκών χωρών - Ελλάδα, Λουξεμβούργο και Σλοβακία - σχεδιάζοντας ένα σύστημα διαχείρισης μάθησης και ένα οικοσύστημα ψηφιακής εκπαίδευσης επιχειρώντας να αναβαθμιστούν οι διδακτικές ικανότητες των ΕΦΑ στον σχεδιασμό και στην εφαρμογή διδακτικών σεναρίων βασισμένων στις ανάγκες των πολυπολιτισμικών τμημάτων τους. Επιπλέον, το PETIC επιχείρησε να ενθαρρύνει

και να εμπλέξει σχολεία με υψηλό ποσοστό μαθητών/τριών μεταναστών και προσφύγων τόσο σε απομακρυσμένες όσο και σε αστικές περιοχές, όπου αντιμετωπίζουν διάφορες δυσκολίες συμμετοχής, καθώς και εκπαιδευτικούς χωρίς εμπειρία σε ευρωπαϊκά έργα. Το PETIC στόχευσε στο να μετατρέψει τη ΦΑ σε ένα περιβάλλον διερευνητικής μάθησης, έρευνας και έκφρασης, και να οδηγήσει όλους/ες τους/τις μαθητές/τριες, ανεξάρτητα από το πολιτισμικό τους υπόβαθρο, στην επίτευξη διαπολιτισμικής κατανόησης, επικοινωνίας και ευαισθησίας. Οι δράσεις που υλοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια του έργου ήταν: α) ο σχεδιασμός μιας Ψηφιακής Πλατφόρμας Εκπαίδευσης, β) η συγγραφή ενός ψηφιακού εκπαιδευτικού οδηγού ΦΑ για την ανάπτυξη της διαπολιτισμικής ικανότητας των μαθητών, γ) η εκπαίδευση των εθελοντών ΕΦΑ πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας στον εκπαιδευτικό οδηγό μέσω της ψηφιακής πλατφόρμας και η τρίμηνη εφαρμογή του στα σχολεία με τη μορφή διδακτικών σεναρίων, δ) η δημιουργία ενός ερωτηματολογίου ανίχνευσης της διαπολιτισμικής ικανότητας των ΕΦΑ πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και η αξιολόγηση της πριν και μετά την εκπαίδευση και την τρίμηνη εφαρμογή του οδηγού στα σχολεία, και ε) η δημιουργία ενός ερωτηματολογίου διερεύνησης της οξείας επίδρασης (acute effect) που έχει στους/στις μαθητές/τριες πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης η συμμετοχή τους στα διδακτικά σενάρια με στόχο την ανάπτυξη της διαπολιτισμικής τους ικανότητας (PETIC, 2025).

Εργαλεία και ιδέες για ΕΦΑ: διδακτική σε πολυπολιτισμικά τμήματα

Με βάση τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας και των εκπαιδευτικών προγραμμάτων που αναφέρθηκαν προηγουμένως, οι συγγραφείς της παρούσας επισκόπησης νιώθουν την ανάγκη να προτείνουν κάποιες πρακτικές που θεωρούν ότι θα βοηθήσουν τους/τις ΕΦΑ στη διδακτική τους σε πολυπολιτισμικά τμήματα. Πιο συγκεκριμένα προτείνεται στους/στις ΕΦΑ:

1. Να επιλέγουν θέματα τα οποία θεωρούν ότι είναι σημαντικά να δουλέψουν με τα μέλη του τμήματός τους και να χρησιμοποιούν σχετικές δραστηριότητες. Τέτοια θέματα θα μπορούσαν να είναι: η συνεργασία, η ενσυναίσθηση, η λήψη αποφάσεων, η ηγεσία, η διαχείριση ήττας, πάντα μέσα από την κίνηση και τις αντίστοιχες δραστηριότητες.
2. Να εντάσσουν στη διδακτική ώρα δραστηριότητες/παιχνίδια που να σχετίζονται με το πολιτισμικό υπόβαθρο των μαθητών/τριών τους, με σκοπό να μαθαίνουν όλοι/ες πληροφορίες για διαφορετικούς λαούς και τρόπους εφαρμογής της άσκησης σε διάφορα μέρη του κόσμου.
3. Να χρησιμοποιούν παιχνίδια ρόλων και δραστηριότητες που να φέρνουν τους/τις μαθητές/τριες σε τέτοια θέση, ώστε να προβληματίζονται για θέματα όπως η ισοτιμία, η δικαιοσύνη και η ενσυναίσθηση.
4. Να υπολογίζουν στη διδακτική τους ώρα πέρα από την προθέρμανση/αποθεραπεία και τις δραστηριότητες, και λίγο χρόνο - περίπου 6 λεπτά - για ομαδική συζήτηση/αναστοχασμό στο τέλος. Θεωρείται σημαντικό για να συνδέουν τα όσα κάνανε με την καθημερινή τους ζωή και να τα επεξεργάζονται.
5. Να συνδέουν τις δραστηριότητες που χρησιμοποιούν με τον στόχο που έχουν θέσει και με την καθημερινότητα των μαθητών/τριών. Για παράδειγμα, αν χρησιμοποιήσουν μια δραστηριότητα που αφορά στη λήψη αποφάσεων, οι ΕΦΑ καλούνται να κατευθύνουν τους/τις μαθητές/τριές τους να σκεφτούν σε ποιες περιπτώσεις στην καθημερινή μας ζωή παίρνουμε αποφάσεις, ποιες δεξιότητες χρειαζόμαστε για να το κάνουμε σωστά και πώς αξιολογούμε στη συνέχεια αν όντως πήραμε την κατάλληλη απόφαση ή όχι.
6. Να χρησιμοποιούν τη μέθοδο R-C-A που αναφέρθηκε προηγουμένως στη θεωρία, με σκοπό να καθοδηγούν παραγωγικά τις ομαδικές συζητήσεις με τους/τις μαθητές/τριές τους.
7. Να οργανώνουν καλά τον χρόνο τους και να εστιάζουν στο λεγόμενο «ένα βήμα τη φορά», συνδέοντας όμως τις διδακτικές ώρες κάθε φορά μεταξύ τους υπό τη σκέπη συγκεκριμένων στόχων.
8. Να επιλέγουν δραστηριότητες που ευνοούν τη συνεργασία μεταξύ των μαθητών/τριών και όχι τον ανταγωνισμό. Αυτό μπορεί να συμβεί τροποποιώντας ακόμα και τις πιο γνωστές ανταγωνιστικές δραστηριότητες ή αθλήματα, μέσω της προσαρμογής κανόνων με τέτοιο τρόπο, ώστε να ευνοείται η ομαδικότητα και να εξαλείφεται ο ανταγωνισμός. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι το παιχνίδι «μουσικές καρέκλες» στο οποίο ο στόχος είναι να μείνει ένας/μία νικητής/τρια στο τέλος που θα κερδίσει την καρέκλα που θα περισσέψει, καθώς σε κάθε γύρο βγαίνει εκτός δραστηριότητας ένας παίκτης/τρια και μια καρέκλα. Μπορεί όμως να γίνει αναπροσαρμογή και σε κάθε γύρο να βγαίνει μια καρέκλα, αλλά οι παίκτες/τριες να παραμένουν και να προσπαθούν όλοι/ες να μοιράζονται τις καρέκλες που μένουν, ώστε στο τέλος να βρουν έναν τρόπο να μοιραστούν τη μία και μοναδική καρέκλα που θα μείνει.
9. Να χωρίζουν τους/τις μαθητές/τριες σε ομάδες με τυχαίο τρόπο κάθε φορά, ώστε να έχουν όλοι τη δυνατότητα να συνεργαστούν με όλους και να αποφεύγονται οι «κλίκες».

10. Να δίνουν αξία σε κάθε τι που συμβαίνει κατά τη διάρκεια της διδακτικής ώρας και να το συζητάνε με τους/τις μαθητές/τριές τους, χωρίς να το προσπερνάνε. Να εστιάζουν και στα θετικά και στα αρνητικά που συμβαίνουν και αναλόγως να υπάρχει επιβράβευση και κατάκριση, όταν χρειάζεται, μέσα όμως από συζήτηση, ώστε οι μαθητές/τριες πάντα να κατανοούν τους λόγους για τους οποίους επιβραβεύονται ή κατακρίνονται.
11. Να αποφεύγουν τις ουρές αναμονής των μαθητών/τριών για να συμμετέχουν σε μια δραστηριότητα και είτε να χωρίζουν σε περισσότερες ομάδες τους/τις μαθητές/τριές τους, είτε να οργανώνουν τη διδασκαλία τους σε σταθμούς ή παράλληλες δραστηριότητες, ώστε όλοι να είναι ταυτόχρονα σε δράση.
12. Να έχουν επαναλαμβανόμενα μοτίβα στη διδακτική τους ρουτίνα, δηλαδή να υπάρχουν συνήθειες κατά τη διάρκεια της διδακτικής ώρας που να προσφέρουν ασφάλεια στους/στις μαθητές/τριες, καθώς θα ξέρουν τι να περιμένουν. Τέτοιο παράδειγμα είναι, να συμβαίνει πρώτα η προθέρμανση (ίσως να επιλέγονται μαθητές/τριες σε δυάδες να την οργανώνουν κάθε φορά), έπειτα οι δραστηριότητες και τέλος η ομαδική συζήτηση/αναστοχασμός μαζί με την αποθεραπεία σε ομάδες.
13. Να είναι πάντα διαθέσιμοι τόσο για ομαδικές όσο και για ατομικές συζητήσεις με τους/τις μαθητές/τριές τους, όταν αυτό χρειάζεται και να εστιάζουν στα «γιατί;» και στα «πώς;» της συμπεριφοράς των μαθητών/τριών προσπαθώντας να τους καθοδηγούν να βρίσκουν οι ίδιοι τις λύσεις για όσα τους απασχολούν.

Προτάσεις για μελλοντικές έρευνες

Ο χώρος της ΔΕ τόσο στη ΦΑ όσο και στην εκπαίδευση γενικότερα έχει ακόμα πολλά να ανακαλύψει κανείς για να βελτιώσει την ένταξη όλων των ατόμων στην κοινωνία. Κάποιες προτάσεις που θα μπορούσαν να εφαρμοστούν μελλοντικά για να προσφέρουν περισσότερη πληροφορία στο θέμα αυτό είναι οι ακόλουθες. Αρχικά, επειδή έχουν ήδη γραφτεί κάποια εγχειρίδια που να προσφέρουν μια κατεύθυνση στη διδακτική διαδικασία και έχουν γίνει επιμορφώσεις στους/στις ΕΦΑ στο κομμάτι της ΔΕ, θα ήταν πολύ βοηθητικό και εκείνοι/ες με τη σειρά τους να εφαρμόσουν στην πράξη τα όσα αποκομίζουν έχοντας στη διάθεσή τους τουλάχιστον μια ολόκληρη διδακτική χρονιά. Θα ήταν λοιπόν ωφέλιμο να γίνουν πιλοτικές έρευνες με μεγάλο δείγμα ΕΦΑ πάνω στην εφαρμογή των διδακτικών σεναρίων και γιατί όχι και σε διακρατικό επίπεδο, ώστε να δοθούν ανατροφοδότηση και συμβουλές πάνω στη διδακτική πράξη. Η πρακτική εφαρμογή είναι το κομμάτι που σίγουρα αφορά όλους/ες τους/τις ΕΦΑ και όχι μόνο και εκεί θα πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση, ώστε πάντα με την ανάλογη θεωρητική πλαισίωση να υπάρχει αντίκτυπος στην πράξη που να οδηγεί σε θετικά αποτελέσματα ένταξης.

Σημασία για τον Αθλητισμό,-τη Φυσική Αγωγή και την Ποιότητα Ζωής

Η παρούσα ανασκοπική προσπάθεια είχε ως στόχο να συγκεντρώσει τη θεωρία και τις πιο σχετικές πρακτικές εφαρμογές προγραμμάτων που αφορούν στη διαπολιτισμική προσέγγιση στη ΦΑ και στον αθλητισμό. Σε μια κοινωνία που χαρακτηρίζεται ολοένα και περισσότερο από πολιτισμική πολυμορφία, η ανάγκη για καλλιέργεια της αποδοχής, της ανοιχτής επικοινωνίας και της συνεργασίας καθίσταται επιτακτική. Η εκπαίδευση γενικότερα και η εκπαίδευση μέσω της κίνησης ειδικότερα, μπορεί να συμβάλλει ουσιαστικά προς την κατεύθυνση αυτή. Το ζητούμενο λοιπόν, είναι ο τρόπος με τον οποίο οι εκπαιδευτικοί θα ντύσουν τη διδασκαλία τους και την παιδαγωγική τους, ώστε να βοηθήσουν τους σημερινούς μαθητές και μαθήτριες τους και αυριανούς πολίτες της ολοένα και περισσότερο πολυπολιτισμικής μας κοινωνίας, να μάθουν όχι μόνο να ζουν αρμονικά αλλά να δρουν και ομαδικά για το κοινό καλό.

Βιβλιογραφία

- Abacioglu, C. S., Volman, M., & Fischer, A. H. (2020). Teachers' multicultural attitudes and perspective-taking abilities as factors in culturally responsive teaching. *British Journal of Educational Psychology*, 90(3), 736-752. <https://doi.org/10.1111/bjep.12328>
- Ames, C. (1992). Classrooms: Goals, structures, and student motivation. *Journal of Educational Psychology*, 84(3), 261-271. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.84.3.261>
- Banks, J. A., & Banks, C. A. M. (Eds.) (2019). *Multicultural education: Issues and Perspectives*. John Wiley & Sons.

- Bennett, M. J. (2009). Defining, measuring, and facilitating intercultural learning: A conceptual introduction to the Intercultural Education double supplement. *Intercultural Education*, 20(1), 1-13. <https://doi.org/10.1080/14675980903370763>
- Bleszynska, K. M. (2008). Constructing intercultural education. *Intercultural Education*, 19(6), 537-545. <https://doi.org/10.1080/14675980802568335>
- Chiva-Bartoll, O., & Fernández-Rio, J. (2022). Advocating for Service-Learning as a pedagogical model in Physical Education: towards an activist and transformative approach. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 27(5), 545-558. <https://doi.org/10.1080/17408989.2021.1911981>
- D' Angelo, G. (2019). Sport and Integration of Migrants: Some Considerations. *Journal of Mediterranean Knowledge*, 4(1), 3-15. <http://dx.doi.org/10.26409/2019JMK4.1.01>
- Deardorff, D. K. (2006). Identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of internationalization. *Journal of Studies in International Education*, 10(3), 241-266. <https://doi.org/10.1177/1028315306287002>
- Elbe, A.-M., Hatzigeorgiadis, A., Morela, E., Ries, F., Kouli, O., Sanchez, X. (2018). Acculturation through sport: Different contexts different meanings. *International Journal of Sport & Exercise Psychology*, 16, 178-190. <https://doi.org/10.1080/1612197X.2016.1187654>
- Elbe, A.-M., Sanchez, X., Otten, S., & Dankers, S. (2016). Promoting psychological integration within culturally diverse school classes: A motivational climate intervention in the physical education context. *International Journal of Sport & Exercise Psychology*, 20(6), 1651-1667. <https://doi.org/10.1080/1612197X.2021.2003418>
- Essinger, H. (1991). Interkulturelle erziehung in multiethnischen gesellschaften. In: Marburger, Helga (Hrsg.): *Schule in der multikulturellen Gesellschaft. Ziele, Aufgaben und Wege interkultureller Erziehung*, Frankfurt a. M., 3-18.
- Flory, S. B., & McCaughtry, N. (2011). Culturally relevant physical education in urban schools: Reflecting cultural knowledge. *Research Quarterly for Exercise & Sport*, 82(1), 49-60. <https://doi.org/10.1080/02701367.2011.10599721>
- Friedman, V. J., & Antal, B. (2005). Negotiating reality: A theory of action approach to intercultural competence. *Management Learning*, 36(1), 69-86. <https://doi.org/10.1177/1350507605049904>
- Flintoff, A. (2014). Tales from the playing field: Black and minority ethnic students' experiences of physical education teacher education. *Race Ethnicity & Education*, 17(3), 346-366. <https://doi.org/10.1080/13613324.2013.832922>
- Gainer, J. S., & Larrotta, C. (2010). Reproducing and interrupting subtractive schooling in teacher education. *Multicultural Education*, 17(3), 41-47.
- Gay, G. (2002). Preparing for culturally responsive teaching. *Journal of Teacher Education*, 53(2), 106-116. <https://doi.org/10.1177/0022487102053002003>
- Grant, C., & Sleeter, C. (2007). *Doing multicultural education for achievement and equity*. New York: Routledge.
- Grimminger, E. (2012). An empirical study about the importance of teachers educational beliefs and acculturation attitudes for the implementation of intercultural education in physical education. *Journal of Physical Education & Health*, 1(1), 5-14.
- Hammer, M. R. (2011). Additional cross-cultural validity testing of the Intercultural Development Inventory. *International Journal of Intercultural Relations*, 35(4), 474-487. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2011.02.014>
- Hammer, M. R., Bennett, M. J., & Wiseman, R. (2003). Measuring intercultural sensitivity: The intercultural development inventory. *International Journal of Intercultural Relations*, 27(4), 421-443. [https://doi.org/10.1016/S0147-1767\(03\)00032-4](https://doi.org/10.1016/S0147-1767(03)00032-4)
- Hatzigeorgiadis, A., Morela, E., Elbe, A. M., & Sanchez, X. (2013). The integrative role of sport in multicultural societies. *European Psychologist*, 18, 191-202. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000155>
- Holm, G., & Zilliacus, H. (2009). Multicultural education and intercultural education: Is there a difference? *Dialogs on Diversity and Global Education*, 11-28. <https://doi.org/10.3726/978-3-653-02064-9/3>
- Huddleston, T., Niessen, J., & Tjaden, J. D. (2013, April 14). *Using EU indicators of immigrant integration. Final Report for Directorate-General for Home Affairs*. Brussels: European Commission.
- Jin, L. & Cortazzi, M. (2013). *Researching intercultural learning*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

- Karamani, M., Makopoulou, K., Mansfield, S., & Herold, F. (2024). The complex journey towards the enactment of inclusion in physical education: a scoping review of the literature on teachers' perceptions and practices. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 1-23. <https://doi.org/10.1080/17408989.2024.2374263>
- Kölb, M. (2025). Sport as a bridge: Exploring the role of sports programs in the social integration of teenage refugees. *Policy Futures in Education*. <https://doi.org/10.1177/14782103251327941>
- Kouli, O., & Papaioannou, A. (2009). Ethnic/cultural identity salience, achievement goals and motivational climate in multicultural physical education classes. *Psychology of Sport & Exercise*, 10, 45-51. <http://dx.doi.org/10.1016/j.psychsport.2008.06.001>.
- Krouwel, A., Bostra, N., Duyvendak, J. W., & Veldboer, L. (2006). A good sport? Research into the capacity of recreational sports to integrate Dutch minorities. *International Review for the Sociology of Sport*, 41, 165-180. <https://doi.org/10.1177/1012690206075419>
- Leseth, A., & Engelsrud, G. (2019). Situating cultural diversity in movement. A case study on physical education teacher education in Norway. *Sport, Education and Society*, 24(5), 468-479. <https://doi.org/10.1080/13573322.2017.1414694>
- MacPherson, S. (2010). Teachers' collaborative conversations about culture: Negotiating decision making in intercultural teaching. *Journal of Teacher Education*, 61(3), 271-286. <https://doi.org/10.1177/0022487109353032>
- Mezirow, J. (2003). Transformative learning as discourse. *Journal of Transformative Education*, 1(1), 58-63. <https://doi.org/10.1177/1541344603252172>
- Mitilis, A., & Skali, T. (2004). *Intercultural Education Guide*. Hellenic Council for Refugees.
- Morela, E., Hatzigeorgiadis, A., Kouli, O., Elbe, A.-M., & Sánchez, X. (2013). Team cohesion and ethnic-cultural identity in adolescent migrant athletes. *International Journal of Intercultural Relations*, 37(5), 643-647. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2013.05.00>
- Morela, E., Hatzigeorgiadis, A., Sanchez, X., Papaioannou, A., & Elbe, A.-M. (2017). Empowering youth sport and acculturation: Examining the hosts' perspective in Greek adolescents. *Psychology of Sport & Exercise*, 30, 226-235. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2017.03.007>
- Morela, E., Hatzigeorgiadis, A., Theodorakis, Y., Goudas, M., & Elbe, A. M. (2020). Youth sport motivational climate and attitudes toward migrants' acculturation: The role of empathy and altruism. *Journal of Applied Social Psychology*, 51(1) 32-41. <https://doi.org/10.1111/jasp.12713>
- Morela, E., Papageorgiou, E., Filippou, K., Theodorakis, Y., & Hatzigeorgiadis, A. (2021). Prosocial and Antisocial sport environment and attitudes towards refugees' acculturation among young Greek football players. *International Journal of Research in Humanities & Social Studies*, 8,(7), 1-10. <https://doi.org/10.22259/2694-6296.0807001>
- Moustakas, L., Papageorgiou, E., & Petry, K. (2022). Developing intercultural sport educators in Europe: Opportunities, challenges, and future directions. In K. Petry & J. Jong (Eds.), *Education in sport and physical activity* (pp. 206-215). Routledge.
- Nesse, M., Agergaard, S., & Piggott, L. V. (2024). Young refugees' experiences of accumulating horizontal and vertical social capital through organised and informal sports. *International Review for the Sociology of Sport*, 59(5), 642-659. <https://doi.org/10.1177/10126902231217941>
- Pautu, A., Petrakovski, S., & Domokos, M. (2025). The impact of gender stereotypes on physical education lessons: a pilot study regarding the qualitative analysis of teachers' perceptions. *Frontiers in Psychology*, 16, 1575686. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1575686>
- PETIC (2025). *The reinforcement of Physical Education Teachers' Intercultural Competence*. Ανακτήθηκε από: <https://petic.phed.auth.gr/#>
- Quennerstedt, M. (2019). Physical education and the art of teaching: Transformative learning and teaching in physical education and sports pedagogy. *Sport, Education and Society*, 24(6), 611-623. <https://doi.org/10.1080/13573322.2019.1574731>
- Schinke, R. J., Stambulova, N. R., Lidor, R., Papaioannou, A., & Ryba, T. V. (2015). ISSP position stand: Social missions through sport and exercise psychology. *International Journal of Sport & Exercise Psychology*, 14(1), 1-19. <http://dx.doi.org/10.1080/1612197X.2014.999698>
- Tarozzi, M. (2014). Building an 'intercultural ethos' in teacher education. *Intercultural Education*, 25(2), 128-142. <https://doi.org/10.1080/14675986.2014.888804>
- UNHCR (2024). *Global trends: Forced displacement in 2024*. Ανακτήθηκε από: <https://www.unhcr.org/global-trends-report-2024>

- UNCHR (2025). *Operational Data Portal. Europe Sea Arrivals: Greece*. Ανακτήθηκε από: <https://data.unhcr.org/en/situations/europe-sea-arrivals/location/24489>
- Van Sterkenburg, J., Peeters, R., & van Amsterdam, N. (2019). Everyday racism and constructions of racial/ethnic difference in and through football talk. *European Journal of Cultural Studies*, 22(2), 195-212. <https://doi.org/10.1177/1367549418823057>
- Van Yperen, N. W., Dankers, S., Elbe, A. M., Sanchez, X., & Otten, S. (2021). Perceived inclusion in youth soccer teams: The role of societal status and perceived motivational goal climate. *Psychology of Sport & Exercise*, 53, 101882. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2020.101882>
- Walseth, K. (2008). Bridging and bonding social capital in sport-experiences of young women with an immigrant background. *Sport, Education & Society*, 13(1), 1-17. <https://doi.org/10.1080/13573320701780498>
- Αθανασιάδου Ε., & Κουστέλιος, Α. (2014). Η επίδραση του προγράμματος «ΚΑΛΛΙΠΑΤΕΙΡΑ» στις στάσεις των μαθητών και στο κλίμα στο σχολείο σε σχέση με το ρατσισμό και την ξενοφοβία. *Επιστημονικό Εκπαιδευτικό Περιοδικό εκπ@ιδευτικός κύκλος*, 2(1), 87-101.
- Δαμανάκης, Μ. (2005). *Η εκπαίδευση των παλιννοστούντων και αλλοδαπών μαθητών στην Ελλάδα*. Gutenberg.
- Διγγελίδης, Ν., Θεοδωράκης, Ι., Ζέτου, Ε., & Δήμας, Ι. (2006). *Φυσική αγωγή Ε' και ΣΤ' Δημοτικού - Βιβλίο εκπαιδευτικού*. Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων.
- Ζαχοπούλου, Ε. & Κούλη, Ο. (2017). *Η Φυσική Αγωγή στην αρχή του 21^{ου} Αιώνα. Σκοποί - στόχοι - επιδιώξεις στην προσχολική ηλικία*. Αφοί Κυριακίδη.
- Κιουμουρτζόγλου, Ε., Θεοδωράκης, Ι., Αυγερινός, Α., Κέλλης, Η., Παπαχαρίσης, Β., & Χασάνδρα, Μ. (2001). *Ολυμπιακή Εκπαίδευση: Από την θεωρία στην πράξη*. Αθήνα: Λιβάνη.